

УДК 911.3

НИЧ Т.В.

ГЕОГРАФІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Розкриті особливості формування інтелектуального потенціалу регіону та його структурні риси. Проаналізовано формування та розвиток інтелектуального потенціалу, його компонентів залежно від рівня соціально-економічного розвитку регіону.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал, інтелектуальні ресурси, інноваційний потенціал.

Раскрыты особенности формирования интеллектуального потенциала региона и его структурные черты. Проанализировано формирование и развитие интеллектуального потенциала, его компонентов в зависимости от уровня социально-экономического развития региона.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал, интеллектуальные ресурсы, инновационный потенциал.

The peculiarities of formation of the intellectual potential of the region and its structural features. Analyzed the formation and development of intellectual potential, its components depending on the level of socio-economic development of the region.

Key words: intellectual capacity, intellectual resources, innovative potential.

Постановка проблеми. Сучасний рівень розвитку суспільної географії характеризується появою нових напрямків наукових досліджень. Особливе місце в нинішню епоху науково-технічного прогресу посідає географія інтелектуального потенціалу. Ефективне використання інтелектуального потенціалу регіонів є важливим напрямком соціально-економічного розвитку країни, посилення її конкурентоспроможності на міжнародному рівні. Регіональні особливості наявного інтелектуального потенціалу формуються під впливом економічних, демографічних, інституціональних, екологічних та природних чинників. В умовах ринкової трансформації економіки України особливої уваги набуває суспільно-географічне дослідження інтелектуального потенціалу регіонів, яке повинно розкрити природу різноманітності територіальних поєднань і просторову неоднорідність інтелектуальних ресурсів.

Аналіз досліджень і публікацій за проблемою. Проблемам формування інтелектуального потенціалу присвячені праці зарубіжних (Д. Бел, Е. Брукінг, П. Друкер, Л. Едвінсон, М. Мелоун, Т. Стюарт та ін.) та вітчизняних (П. Бабенко, Л. Безчасний, О. Бутнік-Сіверський, О. Грішнова, В. Куценко, А. Чухно, І. Мойсеєнко, В. Прошак, М. Демчишин, В. Геєць, С. Вовканич, А. Колот та ін.) вчених. В той же час недостатньо вивчені суспільно-географічні особливості формування та використання інтелектуального потенціалу регіону.

Мета статті. Метою статті є розкриття суспільно-географічної сутності інтелектуального потенціалу регіону як важливої складової суспільно-географічного комплексу.

Виклад основного матеріалу. В сучасній науковій літературі широко вживаються наступні терміни: «інтелектуальний капітал», «інтелектуальні ресурси», «людський капітал», «творчий потенціал», «професійно-кваліфікаційний потенціал», «освітній потенціал», «інноваційний потенціал», «інтелектуальний потенціал», які часто тлумачаться як синонімічні поняття. Проаналізуємо підходи до трактувань цих понять.

Поняття «інтелектуальні ресурси» Л. Діба трактує як «сукупність людей, які мають необхідну професійну підготовку, необхідні знання і вміння та сукупність результатів їх інтелектуальної праці у вигляді

програмних, технічних, технологічних, організаційно-структурних засобів, інформації і налагоджених комунікаційних зв'язків, які можуть бути використані як джерела доходів» [1]. Індикаторами для їх відображення є людські, організаційні та споживчі ресурси.

Т. Кір'ян ідентифікує людський капітал як «соціально-економічну категорію, похідну від категорії робоча сила, трудові ресурси, трудовий потенціал, людський фактор. Людський капітал загалом можна представити як сукупність належних працівнику здібностей, які природно одержані (здоров'я, творчі схильності тощо), самостійно накопичені (а також придбані життєвим досвідом) та розвинуті ними унаслідок інвестування в освіту, професійну підготовку та оздоровлення. Обов'язковою умовою використання людського капіталу є практична реалізація працівником своєї здатності до праці в суспільно-корисній діяльності, завдяки ефективній зайнятості, що забезпечує отримання додаткової вартості капіталовкладень в нього і знаходить своє висловлення у підвищенні доходів і соціального статусу працівника, зростання прибутку роботодавця та національного доходу країни» [2].

Творчий потенціал – це сукупність здібностей працівників організації до постанови і рішення нових творчих задач, створенню чогось якісно нового, що відрізняється неповторністю і унікальністю, а також до створення умов на підприємстві для прояву цих творчих здібностей.

Професійно-кваліфікаційний потенціал – це сукупність здібностей, професійних навиків працівників організації, необхідних для виконання ними своїх професійних обов'язків, і створення умов на підприємстві для вдосконалення і розвитку навичок і умінь персоналу (ЗФролов о.о. в списку 72).

Для регіону основними складовими елементами освітнього потенціалу є сукупність характеристик потенціалу системи освіти (наявні навчальні заклади, загальна середня, вища освіта) у регіоні; наявні учні, студенти навчальних закладів у регіоні; наявні працівники сфери освіти у регіоні; стан фінансування освітньої сфери у регіоні та матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів та освітнього потенціалу населення (набуті і засвоєні знання, навички, вміння трудових ресурсів регіону).

Під поняттям інноваційний потенціал розуміють сукупність науково-технологічних, фінансово-економічних, виробничих, соціальних та культурно-освітніх можливостей країни (галузі, регіону, підприємства тощо), необхідних для забезпечення інноваційного розвитку економіки. Його складниками є: організаційно-управлінська система, інтелектуальний складник (виробнича і науково-технічна база, кадровий складник працівників), ринкова активність, психологічна гнучкість до нововведень [4].

Інтелектуальний капітал – це знання, які можуть бути перетворені в прибуток та оцінені. Таке широке визначення охоплює будь-які технологічні, управлінські та ринкові новини, які можуть бути інновацією,

тобто приносити додатковий прибуток. В його структурі виділяють інтелектуальний людський капітал і інтелектуальна власність [5].

Слід відзначити наявність широкого та вузького розуміння інтелектуального потенціалу. Прихильники вузького тлумачення зводять його до сукупності розумових здібностей людини (спільноти), до розумової діяльності із засвоєння, усвідомлення інформації та її систематизації, перетворення на знання. Неважко помітити, що основним змістом такого підходу є звуження інтелектуального потенціалу до потенціалу освітнього.

Окремі економісти не дотримуються вимог логіки, тобто вживаючи категорію «інтелектуальний потенціал», мають на увазі не сукупність здібностей і творчих обдарувань індивідів, їх освітньо-кваліфікаційний, науковий і культурний рівень, а тільки духовно-освітній стан нації, що забезпечує спроможність народу вирішувати актуальні суспільно-економічні завдання, створювати необхідні умови для розвитку молодого покоління на базі найвищих духовних цінностей нації [6, 88].

Існує три підходи до розгляду суті інтелектуального потенціалу. Представники *ресурсного* підходу (Б.Данилишин, В.Куценко, О.Грішнова, І.Каленюк, О.Бутнік-Сіверський, А.Красовська, А.Гадзало, В.Зінов трактують інтелектуальний потенціал як сукупність інтелектуальних ресурсів: знання, здібності населення, система освіти, комп'ютерне забезпечення, система зв'язку, бази даних (бібліотеки та електронні системи), системи науки та інтелектуальну власність.

У рамках *функціонального* підходу досліджують дану категорію такі науковці, як Ю.Канигін, К.Матусевич, С.Вовканич, Є.Панченко, В.Орищенко, М.Долішній, О.Яновський. Сутність інтелектуального потенціалу згідно даного підходу полягає у здатності економічних суб'єктів виконувати певні дії з метою відтворення їх інтелектуальних ресурсів.

Представники *цільового* підходу (С. Мочерний, В. Прошак, О. Довгань, І.Мойсеєнко, М. Демчишин, О. Кендюхов, М. Гуревичов, О.Стефанишин, Н. Городянська, В. Гунько, В. Мурашко) при визначенні інтелектуального потенціалу акцентують увагу на здатності сукупності інтелектуальних ресурсів досягати поставлених цілей [7, с.222].

Таким чином, можемо сказати, що інтелектуальний потенціал – це не просто сукупність здібностей, творчих обдарувань, знань, кваліфікації, інтелекту, що належить людині, а:

- здобутий запас знань, який доцільно ефективно використовувати в тій чи іншій сфері суспільно-корисної діяльності, що веде до зростання продуктивності праці й економічного зростання;
- раціональне використання інтелекту, що призводить до зростання ВВП, національного доходу, заробітку певного працівника;
- збільшенню доходів сприяє активізація інтелектуальної трудової діяльності, яка й служить основою мотивації інвестування у розвиток суспільного інтелекту.

Формування, наявність та ефективне використання інтелектуальних ресурсів в певному регіоні формує інтелектуальний потенціал регіону як цілісне інтелектуальне утворення мезорівня. Інтелектуальний потенціал регіону – це узагальнений показник, який комплексно характеризується його структурними елементами – фізичним, освітнім, науково-інноваційним, інформаційно-комунікаційним та соціально-культурним потенціалом, що обумовлені особливостями та факторами розвитку окремого регіону (8).

Суть та складові компоненти інтелектуального потенціалу неоднозначно трактуються в літературі. В структурі інтелектуального потенціалу В.Прошак виокремлює уречевлені (інформаційні та комунікаційні технології – комп'ютерні апаратні засоби, засоби передачі даних, програмні продукти, системне програмне забезпечення, інструментальне програмне забезпечення, прикладне програмне забезпечення; об'єкти інтелектуальної власності – літературні, художні та наукові твори, виконавча діяльність артистів, звукозапис, наукові відкриття, промислові зразки, товарні знаки, фірмові найменування, комерційні позначення) та не уречевлені форми (освіта – позашкільна, дошкільна, загальна середня, професійно-технічна, вища, післядипломна; наука – академічна, вузівська, галузева) (8, с.8). Л. Діба інтелектуальний потенціал розглядає як можливості, створені інтелектуальними ресурсами (людський капітал, штучний інтелект, інтелектуальні продукти) (1). В. Куценко розглядає категорію «інтелектуальний потенціал» як таку, що охоплює: рівень освіти населення, відсоток студентства від загальної кількості населення, частку витрат на освіту й науку у ВВП, питому вагу залучених до наукового обслуговування у загальній чисельності населення тощо (9). М. Паламарчук і О. Паламарчук вказували, що нині інтелектуальний потенціал визначають не тільки спеціалісти із середньою та вищою освітою, а й робітники, селяни, праця яких має творчий характер, потребує відповідних знань і досить високого рівня освіченості. Інтелектуальний потенціал України, на їх думку, має такі види: виробничий (інженерно-технічні працівники, спеціалісти народного господарства), гуманітарний (працівники вищої та середньої кваліфікації загальноосвітніх шкіл, закладів культури, мистецтва, охорони здоров'я, фізкультури та спорту), науковий (науковці, висококваліфіковані кадри вищої школи), адміністративний (працівники апарату управління, юридичних служб, банківсько-фінансової системи тощо), військовий (інтелігенція силових органів). Кожен із названих видів має певні різновиди інтелектуальних потенціалів (10).

Ми вважаємо, що компонентами інтелектуального потенціалу регіону є: освітній потенціал (позашкільна, дошкільна, загальна середня, професійно-технічна, вища, післядипломна); науковий потенціал (академічна, вузівська, галузева, заводська наука); комп'ютерне забезпечення та система зв'язку; інтелектуальна власність.

Науковий потенціал об'єднує фундаментальні та прикладні наукові дослідження, науково-технічні розробки та науково-технічні послуги. Основними його ладовими є: структура наукової діяльності країни, регіону; кадрове забезпечення наукової діяльності; рівень матеріально-технічної забезпеченості наукової діяльності; результативність науково-дослідної діяльності. В ньому виділяються академічний, галузевий, вузівський та заводський сектори, а також інші організації, які об'єднують наукові підрозділи і групи музеїв, архівів, бібліотек і книжкових палат, метеослужби, геолого-розвідувальні партії та ін.

До освітнього комплексу належать підсистеми дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної, вищої та післядипломної освіти.

Комп'ютерне забезпечення та система зв'язку – це комп'ютерні апаратні засоби, засоби передачі даних, системне програмне забезпечення, інструментальне програмне та приладне забезпечення.

Об'єктами інтелектуальної власності є: літературні, художні та наукові твори; виконавча діяльність артистів, звукозапис; наукові відкриття; промислові зразки; фірмові найменування та комерційні позначення.

Формування та розвиток інтелектуального потенціалу, його компонентів залежить від рівня соціально-економічного розвитку регіону. Територіальна його організація відображає територіальні форми існування його складових в їх взаємозв'язку.

Використані джерела:

1. Діба Л.М. Сутність понять інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал як економічних категорій//Електронний ресурс//www.google.com.ua.
2. Кір'ян Т.М. Мотивація людського капіталу до продуктивної праці. – К.: НДІ праці і зайнятості населення, 2008.
3. Фролов О.О. Інтелектуальний потенціал та його оцінка на підприємстві. Електронний ресурс//www.rusnauka.com.ua.
4. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 16.01.2003 року №433-IV.
5. Сіверський О.Б. Інтелектуальний капітал. (Теоретичний аспект). / [Електронний ресурс] http://www.spdo.kiev.ua/files/articles/butniksiverskiy_intelektual_capital_theoretical_aspect.doc
6. Вовканич С. Копистянська Х., Бідак В. Теорії еліт та інтелектуального потенціалу у системі роздержавлення. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 1996.
7. Махомет Ю.В. Сутнісна характеристика та структура інтелектуального капіталу підприємства. // Економічний простір: Збірник наукових праць. – Дніпропетровськ: ПДАБА. – 2009. - №25.
8. Прошак В.В. Інтелектуальний потенціал України в умовах ринкової трансформації економіки. Автореф. дис. канд. економ. наук, Львів, 2002.
9. Данилишин Б., Куценко В. Відтворення інтелектуального потенціалу у контексті розвитку знаннєвої економіки // Вісник НАН України, 2004, №7.
10. Паламарчук М.М., Паламарчук О.М. Економічна і соціальна географія України з основами теорії: посібник для викладачів економічних і географічних факультетів вузів, наукових працівників, аспірантів. – К. Знання, 1998.